

УДК 37.011:[165.242.1+17.022.1]:332-048.23(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/82-1-56>

Вікторія БЕСКОРСА,
orcid.org/0000-0001-8494-9667
кандидат мистецтвознавства, доцент,
професор кафедри культурологічних дисциплін та образотворчого мистецтва
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
(Харків, Україна) vika444bes@gmail.com

Вікторія ЦИГАНЕНКО,
orcid.org/0000-0003-2272-3501
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри українознавства
Харківського національного університету радіоелектроніки
(Харків, Україна) tsiganenkoviktoria80@gmail.com

ІДЕЯ «СРОДНОЇ» ПРАЦІ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено концепцію впровадження, основні аспекти й особливості функціонування та національну стратегію сталого розвитку в Україні, проаналізовано формоутворюючі фактори. Досліджено окремі нормативно-правові джерела щодо цілей, завдань, характеристики та стратегії сталого розвитку, що сприяють задоволенню потреб сьогодення без шкоди для життєвого, екологічного та економічного простору в майбутньому (збереження планетарних ресурсів, відновлення природного середовища, будівництво нових соціальних відносин та систем на засадах сталості, гуманізму та миру). В дослідженні підкреслено, що освіта для сталого розвитку націлена на розвиток знань і навичок, які формують екологічно свідому особистість із новим світоглядом і цінностями; розвиває системне мислення та спрямовує особистість до сталої едукції протягом життя.

Досліджено, що умови для сталого розвитку в сферах освіти та науки в Україні дійсно існують; акцентовано увагу на значенні науково-освітніх мереж та освіти в цілому як важливішого складника індексу людського розвитку. Визначено основні аспекти досягнення сталості для окремої особистості: екологічна свідомість, економічна відповідальність, соціальна справедливість, освітньо-просвітня діяльність. Зокрема проаналізовано, що в Україні існує потрібний формат і відповідні умови для формування та розвитку ідеї сталого розвитку, зокрема в сферах освіти та науки, це людський потенціал, технологічний розвиток, реформування системи освіти, інтерес до науки та інновацій, міжнародне співробітництво.

Окремої розвідки в статті набула ідея «сродної» праці в умовах реалізації концепції сталого розвитку. Проаналізовано набуток українських вчених щодо вивчення й тлумачення ідеї «сродної» праці Г. Сковороди (Білоус П., Ісіченко Ю., Соболев В., Ушкалов Л. та ін). В умовах реалізації концепту сталого розвитку проаналізовано десять творів Г. Сковороди з циклу творів «Бійки Харківські». Визначено аспекти взаємодії концепту сталого розвитку та ідеї «сродної» праці: екологічна відповідальність, соціальна справедливість, економічна ефективність, особистісний розвиток, стійкість й адаптивність. Окреслено набір компонентів ідеї «сродної» праці (за Сковородою) як «гармонії між людиною та світом»: щастя, індивідуальність, природність, реалізація.

Ключові слова: концепція сталого розвитку, освіта для сталого розвитку, «сродна» праця, аспекти взаємодії концепцій сталого розвитку та сквородинівської «сродності», науково-освітні мережі.

Victoria BESKORSA,
orcid.org/0000-0001-8494-9667
Candidate of Arts, Associate Professor,
Professor at the Department of Culturological Disciplines and Fine Arts
Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council
(Kharkiv, Ukraine) vika444bes@gmail.com

Viktoriia TSYHANENKO,
orcid.org/0000-0003-2272-3501
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Ukrainian Studies
Kharkiv National University of Radio Electronics
(Kharkiv, Ukraine) tsiganenkoviktoria80@gmail.com

THE IDEA OF “RELATED” LABOUR IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The article examines the concept of implementation, the main aspects and features of functioning and the national strategy of sustainable development in Ukraine, and analyzes the formative factors. The author examines some regulatory and legal sources on the goals, objectives, characteristics and strategies of sustainable development that contribute to meeting the needs of the present without compromising the living, environmental and economic space in the future (preservation of planetary resources, restoration of the natural environment, building new social relations and systems based on sustainability, humanism and peace). The study emphasizes that education for sustainable development is aimed at developing knowledge and skills that form an environmentally conscious person with a new worldview and values; develops systemic thinking and directs the individual to a sustainable lifestyle.

It is proved that the conditions for sustainable development in the fields of education and science in Ukraine do exist; attention is focused on the importance of scientific and educational networks and education in general as an important component of the human development index. The main aspects of achieving sustainability for an individual are identified: environmental awareness, economic responsibility, social justice, and educational and awareness-raising activities. In particular, it is analyzed that in Ukraine there is a necessary format and appropriate conditions for the formation and development of the idea of sustainable development, in particular in the fields of education and science, such as human potential, technological development, reform of the education system, interest in science and innovation, international cooperation.

In particular, it is analyzed that Ukraine has the necessary format and appropriate conditions for the formation and development of the idea of sustainable development, in particular in the fields of education and science, such as human potential, technological development, reform of the education system, interest in science and innovation, and international cooperation. The idea of «related» work in the context of the implementation of the concept of sustainable development is analyzed separately in the article. The achievements of Ukrainian scientists regarding the study and interpretation of the Idea of «Related» Work H. Skovoroda were analyzed. (Bilous P., Isichenko Y., Sobol V., Ushkalov L. and others). In the context of the implementation of the concept of sustainable development, ten works of G. Frying pans from the series of works «Battles of Kharkiv». Aspects of the interaction of the concept of sustainable development and Idea of «Related» Work are defined: environmental responsibility, social justice, economic efficiency, personal development, sustainability and adaptability. A set of components of the Idea of «Related» Work (according to Skovoroda) as «harmony between man and the world» is outlined: happiness, individuality, naturalness, realization.

Key words: *the concept of sustainable development, education for sustainable development, "related" work, aspects of the interaction between the concepts of sustainable development and the Skovoroda's Idea of «Related» Work, scientific and educational networks.*

Постановка проблеми. У цивілізації та суспільстві XXI ст. вже проявилися негативні наслідки через втручання людства в планетарні природні закони, частково через нарощення економічного складника суспільства. Це призводить до різного рівня кліматичних катастроф і пандемій, руйнування біосфери, загострення суспільних конфліктів, до апогею соціальних відносин. Тому в світовій спільноті на різних рівнях побутування та формах відносин все більшої значущості набуває концепція сталого розвитку в світі.

Концепція сталого розвитку визначає стратегії, що сприяють задоволенню потреб сучасного суспільства без шкоди для життєвого, екологічно-економічного простору майбутніх поколінь. Заради кращого життя та стабільного розвитку сьогодні та в майбутньому не вичерпуються, а зберігаються планетарні ресурси, не руйнуються природне середовище, будуються нові соціальні відносини та системи на засадах сталості, гуманізму та миру (Agenda /70/L.1, 2015).

Аналіз досліджень. Ідея сталого розвитку (СР), зокрема освіта для сталого розвитку (ОСР), ретельно вивчається дослідниками в різних галу-

зях, використовуючи широкий спектр підходів та методів, різні погляди й точки зору. Крім задекларованих заходів кінця ХХ – початку ХХІ ст. (Конференції ООН в Стокгольмі, 1972 р., в Ріо-де-Жанейро, 1992 р.; доповідь Римського клубу, 1972 р.; звіт Всесвітньої комісії ООН, 1987 р.; Програма розвитку ООН (ПРООН), 1994 р.; Декларація тисячоліття ООН, 2000 р.; Всесвітній Саміт в Йоганнесбурзі, 2002 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку на 2003–2015 роки» від 26.04.2003 № 634) можна простежити галузеве розширення процесу реалізації ідеї СР, наприклад, в історії науки і освіти (ноосфера В. Вернадського як цивілізаційна і соціальна компонента СР, «сродна» праця Г. Сковороди як соціально-освітня компонента); на сучасному етапі трансформації та розвитку науково-освітньої галузі (інноваційні освітні проєкти як соціально-освітньо-виховна компонента) в інших напрямках, наприклад, аграрному секторі та економіці (пермакультура, стале землеробство, екоземлеробство / екофермерство, агро/ екотуризм тощо).

Ідеї СР в черговий раз актуалізовано на 70-й сесії (2015 р.) Саміту Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку. Резолюція ООН стала перспективним планом Цілей сталого розвитку (ЦСР) для успішного розвитку, процвітання й захищеності планети, загальним планом дій для всіх країн світу. Поставлені в Резолюції ЦСР демонструють глобальність та масштабність (17 ЦСР та 169 завдань): подолання бідності й соціально-правової нерівності; затвердження більших свобод; вирішення проблем зміни клімату; зцілення та забезпечення планети та ін. Задля планомірного досягнення всі ЦСР повинні мати першочергове значення для всіх країн, а людство повинно діяти на засадах соціально-економічного та екологічного співробітництва, партнерства та миру (Agenda /70/L.1, 2015: 2–13).

Однією з важливіших складників індексу людського розвитку є освіта (наряду із середньою тривалістю життя та розподілу ВВП). Так ОСР не випадково стає актуальним полем для дослідження, адже четверта ЦСР Резолюції ООН – якісна освіта: «Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх» (Agenda /70/L.1, 2015: 15). Підкреслимо, що ОСР відіграє важливу роль у формуванні майбутнього не тільки окремої особистості, а й суспільства в цілому. Можна припустити, що формування ідеології СР в освіті призведе суспільство до росту екологічної свідомості, економічної відповідальності та готовності до вирішення складних питань у галузі економіки, екології та культурно-соціальних відносин. Так, ОСР повинна бути націлена на розвиток знань і навичок, що сформує екологічно свідому особистість із новим світоглядом і життєвими цінностями, спрямує людину до засвоєння системного мислення, екологічної стратегії та сталої освіти протягом життя.

Передумови для формування та проблемні аспекти впровадження й переходу до СР в Україні досліджують багато зарубіжних та вітчизняних учених (В. Андрущенко, В. Бакіров, І. Вакарчук, В. Воронкова, О. Іванов, В. Ландик, С. Семенець, С. Шкарлет, Т. Яхєєва тощо). Зокрема, питання взаємозв'язку системи освіти та загальних соціально-цивілізаційних процесів, формування соціально-освітньої компоненти та безпечного соціально-освітнього середовища і переходу до СР ґрунтовно досліджено в роботах О. Висоцької, І. Вишенської, Б. Данилишина, О. Кіндратець, В. Кириленка, В. Куценко, О. Маслюківської, В. Підліснюка, І. Рудика, В. Шевчука та ін. (Кіндратець, 2003; Висоцька, 2011; Ландик,

2004: 10–18; Данилишин, 2010: 20–28; Підліснюк, 2005).

Останні дослідження підтверджують, що в Україні безумовно існує потрібний формат і відповідні умови для формування та розвитку ідеї СР, зокрема в сферах освіти та науки. Такі умови мають декілька складників, якими Україна володіє достатньою мірою: *людський потенціал* (кваліфіковані фахівці й талановита молодь, які є джерелом розвитку та інновацій в галузях); *технологічний розвиток* (нові технологічно-інформаційні можливості для науково-освітньої сфери); *реформування системи освіти* (покращення якості навчання та доступ до освіти всіх верств населення); *підвищений інтерес до науки та інновацій* (мотивація та привернення обдарованої молоді до наукової кар'єри та розвиток важливих для сталого розвитку наукових напрямів); *міжнародне співробітництво* (участь у міжнародних науково-освітніх програмах, обмін знаннями й опрацювання досвіду країн, що вже досягли високого рівня розвитку).

Вітчизняні науковці активно вивчають питання щодо сталого розвитку та єдиного освітнього простору в Україні, зокрема процес інтеграції в європейський освітній простір і сприяння впровадженню європейських стандартів у вітчизняну освітню практику. У цьому колі досліджень виникає окреме питання не тільки інтеграції в європейський простір, а й академічної, фінансової та організаційної автономії вишів України, як однієї з невідкладних умов реалізації ідей СР в освіті та реалізації програми ОСР. Цим питанням присвячені роботи С. Бондирєва, В. Журавського, М. Згуровського, С. Квіта, І. Козловської, А. Панаріна, В. Шукшунова та ін. Сьогодні в Україні загострено питання наслідків повномасштабного вторгнення, впливу воєнного стану та наслідків війни на реалізацію ЦСР, зокрема в проектній інноваційній освітній діяльності (В. Бескорса, В. Рогова, С. Шкарлет) (Журавський, 2003; Бескорса, 2024: 53–56; Шкарлет, 2022).

Для реалізації ідеї СР важливе значення в сучасній педагогічній науці має дослідження науково-освітніх мереж (НОМ) та їх ролі в формуванні єдиного освітнього простору (через зближення систем різних країн, обмін знаннями і досвідом, розвиток міжнародного співробітництва); ролі в модернізації вищої освіти з урахуванням європейських стандартів, особливостей впливу європейських реформ та процесу адаптації української системи до міжнародних стандартів. Цим питанням присвячені роботи О. Ващук, Ф. Ващука, О. Дем'янчука, М. Згуровського,

Т. Малік, Х. Олексик, О. Олещука, Т. Сергієнко, Ж. Таланової, Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, Ю. ЯКИМЕНКА тощо (Сергієнко, 2019: 150–152; Ващук, 2011: 108–128, 447–497).

І хоча умови для СР в сферах освіти та науки в Україні дійсно існують, важливо продовжувати розробляти та працювати над реалізацією відповідних стратегій і політик, над розвитком потрібних напрямів і підходів для забезпечення прогресу СР в науці та освіті як соціальних та економічних складників суспільства. А така траєкторія розвитку подій першочергово вимагає реалізації ідеї СР в кожній особистості протягом життя, що призведе до сталого здорового суспільства та цивілізаційного прогресу в цілому.

Отже, СР і сталість повинні формуватися й набувати всеосяжного розвитку не тільки в країнах світу, їх економіках та політичних планах, а й у свідомості кожної людини на планеті. Сталий розвиток – це не лише концепція, що реалізується на рівні держав або міжнародних організацій, це особиста відповідальність кожної людини. Щоб досягти справжньої сталості, потрібно, щоб кожен розумів і підтримував принципи СР у своєму повсякденному житті, побутуванні в особистісному розвитку. Така спрямованість на особистісний СР може включати декілька аспектів: *екологічна свідомість* (розуміння того, як дії окремої людини впливають на навколишнє середовище, зокрема економія ресурсів, скорочення відходів, вибір та популяризація екологічно чистих продуктів і речей); *економічна відповідальність* (усвідомлене ставлення до власного економічного статусу, фінансів і витрат, власних інвестувань, ощадливе використання ресурсів, підтримка етичних компаній, екологічних проєктів тощо); *соціальна справедливість* (рівність та справедливість у суспільстві, підтримка ініціатив щодо покращення життя вразливих верств населення, неприйняття дискримінації); *освітньо-просвітня діяльність* (поширення знань про СР серед власного оточення, що допоможе формувати суспільство, яке зацікавлене у досягненні СР). Коли кожен почне свідомо ставитися до перелічено, це створить основу для глобальних змін. СР на особистому рівні може стимулювати значущі зрушення в суспільстві, економіці та політиці, оскільки усвідомлені громадяни можуть вимагати та підтримувати відповідні політики й практики на більш широкому й глобальному планетарному рівні.

Мета статті. В умовах реалізації концепції СР звернемося до ідеї «сродної» праці (сродності), яка походить з філософії Григорія Сковороди та полягає в тому, що кожна людина має займатися

тим видом діяльності, що відповідає її природним схильностям, творчим або інтелектуальним здібностям та інтересам, тобто сродна їй (особистості). Це передбачає гармонійний зв'язок між особистими нахилами та професійною діяльністю, що забезпечує не лише більшу продуктивність та працездатність, але й особисте задоволення.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи особливості функціонування концепції СР, зокрема в освіті через ОСР, актуалізація ідея «сродної» праці набуває особливої значущості. Можна схарактеризувати окремі аспекти взаємодії концепцій СР та «сродної» праці:

- *екологічна відповідальність* – коли людина займається «сродною» працею, що відповідає її природним схильностям, вона часто має глибше розуміння і відданість до такої праці. Це буде сприяти більшій турботі про екологічні аспекти діяльності (наприклад, особа, яка має природний нахил до роботи в сільському господарстві, може зосередитися на сталих методах ведення господарства або схильність до роботи з людьми, допоможе зосередитися на формуванні сталого суспільства та сталої свідомості людства в цілому);

- *соціальна справедливість* – «сродна» праця буде приносити більше задоволення, підіймати життєвий тонус та приносити щастя працівнику, що, своєю чергою, зменшить соціальну напругу і конфліктні ситуації, бо люди, які займаються тим, що їм справді подобається і в чому вони відчувають себе компетентними, менш схильні до стресу і професійного вигорання, що позитивно впливає на соціальну стабільність;

- *економічна ефективність* – працівники, які займаються діяльністю, що відповідає їхнім інтересам і здібностям, зазвичай є більш продуктивними і креативними. Таке ставлення до праці може призвести до інноваційних рішень і підвищення ефективності в різних сферах, включаючи екологічно чисті технології та практики;

- *особистісний розвиток* – «сродна» праця дозволяє людині реалізувати творчий потенціал і відчути сенс і значущість своєї діяльності, при цьому отримуючи матеріальне задоволення, – це може сприяти загальному підвищенню якості життя і особистого морального-матеріального задоволення, що є важливими складниками сталого розвитку в контексті соціальної та економічної стабільності;

- *стійкість й адаптивність* – люди, які працюють у сфері, що відповідає їхнім інтересам і здібностям, частіше готові адаптуватися до змін і викликів, що є критично важливим для досягнення стійкого розвитку. Вони можуть краще

справлятися з труднощами і знаходити інноваційні рішення для нових проблем.

Таким чином, інтеграція ідеї «сродної» праці в контекст сталого розвитку допоможе створити більш гармонійне суспільство, де кожен може реалізувати свій потенціал, водночас сприяючи стійкому розвитку суспільства та збереженню й відтворенню навколишнього середовища.

Розглянемо в цьому дослідженні факти реалізації ідеї «сродної» праці, аналізуючи зміст та художнє навантаження творів «Байки Харківські» Г. Сковороди. Автор за допомогою езопової мови висвітлює ідею «сродної» праці для людини в байках. Нагадаємо, що під «сродною» працею розуміємо любов до роботи та захоплення своєю професією. Якщо робота приносить задоволення, робить щасливою, значить вона є «сродною», такою, що призначена саме цій людині та є її покликанням. Яку працю вважати «сродною» та з яких культурно-історичних часів можна вести мову про реалізацію ідеї «сродної» праці?

Наприклад, можна звернутися до історичного минулого й пригадати часи козацької слави, зауваживши, що козак, будучи захисником і воїном, усе життя проводив у військових походах, постійно підтримуючи власну фізичну форму, вивчаючи військове мистецтво, техніки ведення бою, тренуючи власне тіло й дух. Можливо, постійна робота над собою, постійне тренування та підвищення власних умінь і навичок є однією з умов «сродної» праці, бо робота, що приносить задоволення, вимагає особливого відповідального ставлення до власних знань, навичок і вмінь. Так, людина, яка займається улюбленою справою («сродною» працею), обов'язково буде зацікавлена в підвищенні власного професіоналізму, розвитку своїх професійних компетентностей, а значить готова до сталого розвитку, сталості власної професійної діяльності.

Сьогодні до «сродної» праці можна віднести й захист держави від рашистської навали. Багато патріотів взяли до рук зброю, пішли добровільно боронити землю, багато хто став волонтером. Варто зауважити, що частина людей, які сьогодні в лавах ЗСУ, ще вчора не багато знали про ві йну, зброю, військову тактику тощо. Але сьогодні це люди, які за короткий час стали професіоналами своєї справи, бо такі умови та вимоги часу в Україні. Така, можна сказати, «сродна» праця на потребу часу ґрунтується на патріотичній мотивації, соціальній згуртованості та екологічній потребі. Люди, швидко орієнтуючись за вимогами часу, сформуvalи своє «сродне» ставлення до тієї справи, що вони зараз виконують не через вподо-

бання до такої діяльності, а через життєво необхідну потребу та вимоги. Бажання жити вільно спровокувало рух до діяльності, що й не була «сродною» для більшості українців до 2022 року, але яка стала такою заради врятування життя й держави. І це також можна назвати «сродною» працею. Така праця вимагає постійної роботи над собою, постійного розвитку та підтримки власних умінь і навичок.

Повертаючись до творчості Г. Сковороди, зазначимо, що вчені всього світу постійно звертаються до філософської думки автора. Досліджуються й аналізуються алегорична мова творів, лексема «щастя», ідея свободи та обмеження, філософський повчальний зміст і поетика творів та багато іншого. Ідея «сродної» праці в творах митця досліджувалася раніше й сьогодні досліджується великою кількістю вчених (зокрема П. Білоус, Ю. Ісиченко, В. Соболь, Л. Ушкалов), які, вивчаючи біографію й творчість філософа, аналізуючи твори, їх алегоричну мову, присвячуючи вагому частину власних досліджень саме ідеї «сродної» праці, звертаючи увагу на художні засоби, що використовував автор для розкриття змістовного наповнення «сродної» праці (Бескорса, 2002; 2004; Білоус, 2009; Соболь, 2000; Циганенко, 2017).

Зокрема, у «Байках Харківських» сам автор наголошує, що кожна байка має повчання (Циганенко, 2017: 175). Проведемо аналіз окремих праць відомих українських науковців, що присвятили свої дослідження творчості Г. Сковороди, тлумаченню змісту й ідеї «сродної» праці. На прикладі творів Г. Сковороди «Байки Харківські» проаналізуємо художні засоби, що використовував автор при описі «сродної» праці та зробимо припущення щодо взаємозв'язку між ідеєю «сродної» праці та багатозначним поняттям сталого розвитку людства й особистості зокрема.

До творчості всесвітньо відомого мандрівного філософа зверталася велика кількість дослідників. Наприклад, автори у праці «Погляди українських філософів на проблему реальності прав людини» також вивчали ідею «сродної» праці. Зокрема вони наголошували, що за «Українським Сократом» «сродна» праця – це «праця за покликанням і здібностями» (Турута, 2014: 161). До аналізу мови в байках Г. Сковороди дослідники не зверталися.

Л. Ушкалов у роботі «Філософія свободи Григорія Сковороди» вивчає біографію та творчий шлях філософа; говорить про те, що філософ дуже переймався «сродною» працею, зауважуючи, що велика частина байок присвячена саме їй (Ушкалов, 2022: 15). Науковець звертає увагу на істо-

рію написання цих творів. Також дослідник, крім байок, аналізує інші твори мислителя: притчі, діалоги тощо. До детального аналізу художніх засобів цих творів Л. Ушкалов не звертався.

У збірці «Вибрані твори в українських перекладах» Л. Ушкалов також звертається до характеристики творів видатного філософа, не оминаючи увагою і «Байки Харківські». Дослідник аналізує твори, називаючи Г. Сковороду «батьком» української байки. Науковець виділяє «сродність» як основну тему, якою «переймається Сковорода-байкар». Л. Ушкалов на прикладі байки «Бджола і Шершень» проводить паралелі між персонажами байок і тогочасним суспільством. Щодо мови творів, то дослідник дає загальну характеристику усім творам. Конкретно художню мову байок, що присвячені «сродній» праці, Л. Ушкалов не досліджує (Ушкалов, 2009: 3–20; 2011: 18–20).

У розвідці «Сковорода від А до Я» Л. Ушкалов характеризує життя та творчість Г. Сковороди, але робить це за допомогою абетки. Згадує дослідник і про «сродність» не тільки на прикладі байки «Бджола і Шершень», а й як філософію життя Г. Сковороди. Наводить визначення «сродності» під буквою «ь»: «Сродність» – наперед встановлена гармонія між людиною та світом» (Ушкалов, 2019: 67). Художню мову байок, де описана «сродна» праця, Л. Ушкалов не досліджував.

П. Білоус також досліджував творчість Г. Сковороди. Зокрема, він вивчав біографію поета; дав загальну характеристику творчості; проаналізував деякі байки («Жайворонки», «Орел і Черепаха», «Бджола і Шершень», «Дві Курки»); звернув увагу на ідею «сродної» праці не тільки в байках, трактатах, але й у тлумаченні самого філософа: «... «сродний труд» – це відповідність природних нахилів людини і її практичної діяльності» (Білоус, 2009: 377). До мови байок, що висвітлюють «сродну» працю, П. Білоус не звертався.

Ю. Ісіченко у студії «Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.)» досліджує біографію та творчість Г. Сковороди. Не оминув дослідник і «Байки Харківські». Зокрема, автор говорить про історію створення цієї збірки, аналізує деякі з байок, їх будову, мову. Наприклад, «Можна знайти в мові персонажів фольклорні елементи, українізми» (Ісіченко, 2011: 333). Науковець виділяє групу байок, що розкривають ідею «сродної» праці (наприклад, «Брусок і Ніж», «Бджола і Шершень», «Собака і Коняка», «Голова і тулуб» тощо). Частково досліджує мову байок та внутрішні якості людини: «... справжня цінність людини визначається не її заможністю, чинами,

зовнішньою красою, а якостями внутрішніми: розумом, знаннями, вмілістю, працьовитістю, вірою, милосердям, великодушністю, справедливістю, постійністю, цнотливістю» (Ісіченко, 2011: 334). Можна стверджувати, що формування «сродної» праці в людині провокується не зовнішніми факторами (заможність, чин, зовнішня краса), а внутрішніми – «розумом, знаннями, працьовитістю» тощо.

В. Соболю у розвідці «З глибини віків» також зверталася до творчості Г. Сковороди, вивчаючи життя і творчість мандрівного філософа. Аналізуючи доробок Г. Сковороди, дослідниця не могла оминати поняття «сродності». До художньої мови творчого спадку митця В. Соболю не зверталася. Авторка дала загальну характеристику всіх творів (Соболю, 2000: 92–97, 104).

Отже, як бачимо, багато дослідників вивчали життя та творчість Г. Сковороди, аналізуючи його здобуток, а також поетичну мову творчого надбання. Дехто з науковців конкретно вивчав образ «сродної» праці в творах філософа. Проте жоден не аналізував художні засоби, що використовував байкар для опису «сродної» праці.

Для початку ми ознайомимося з байками, що змальовують та розкривають ідею «сродної» праці. Можна виокремити десять байок, в яких найяскравіше змальовується ця ідея: «Ворона і Чиж» (байка II), «Старий і молодий жайворонок» (байка III), «Коліщата дзигарські» (байка VI), «Орел і Сорока» (байка VII), «Голова і Тулуб» (байка VIII), «Дві Курки» (байка X), «Брусок і Ніж» (байка XII), «Орел і Черепаха» (байка XIII), «Собака і Коняка» (байка XVIII), «Бджола і Шершень» (байка XXVII).

Що таке «сродність»? Чому вона така важлива для Г. Сковороди, що їй він присвячує частину своїх байок, а також трактати, притчі? За визначенням самого Г. Сковороди, як можна було бачити вище, «сродність» – це «гармонія між людиною та світом» (Ушкалов, 2019: 67). Людина повинна займатися тією справою, до якої має покликання та схильність. Тільки так людина буде щасливою (Ісіченко, 2011: 334). Це вчення є одним із головних у творчості Г. Сковороди.

Можемо простежити паралель між тлумаченням і змістовним наповненням сковородинівського поняття «сродності» як «гармонії між людиною та світом» (Ушкалов, 2019: 67) та головним гаслом Резолюції ООН, що усі люди повинні мати можливість «реалізувати свій потенціал в умовах гідності й рівності та у здоровому навколишньому середовищі» (Agenda /70/L.1, 2015: 2). На нашу думку, щасливою та в гармонії (сродності) між

собою й світом людина буде себе відчувати саме в умовах сталості, тобто у здоровому навколишньому середовищі, та коли матиме можливість реалізовувати свій потенціал у площині гідності й рівності.

Проаналізуємо байки Г. Сковороди, які розкривають своїм змістом образ та ідею «сродної» праці. Але для початку хочеться зазначити, що байки складаються з двох частин – сама байка, тобто фабула, і мораль, що філософ називає «силою». Інколи «сила» значно більша від фабули. У фабулі головними героями здебільшого виступають тварини, комахи, предмети. Іншими словами – алегоричні персонажі, за допомогою яких байкар висміює негативні риси людини.

Байка II «Ворона і Чиж» розповідає про суперечку між двома головними героями. Ворона обізвала Чиж жабкою. На обурення Чиж: «Чого це ти жабкою мене звеш?», – Ворона пояснила схожістю між жабкою та чижем. У «Силі» Г. Сковорода звертається до перефразованого вислову з Біблії: «... дерево пізнається з плоду» (Ушкалов, 2009: 75). У цій байці «сродну» працю філософ показує за вчинками головних героїв, а не за зовнішніми ознаками. Так, ми знову стверджуємося в думці, що сквородинівська «сродна» праця підкреслює «силу» не зовнішніми ознаками, а вчинками, гідною поведінкою та корисністю для всіх. Реалізація через «сродну» працю в цьому контексті дозволить людині відчувати себе задоволеною, підніме життєвий тонус, що призведе до зменшення соціальної напруги та конфліктних ситуацій. Враховуючи той факт, що людина, яка займається улюбленою, корисною справою, буде відчувати себе компетентною, менш схильною до стресу та професійного вигорання, що позитивно впливає на соціальну стабільність та формування сталого соціально справедливого суспільства, тим самим підтверджуючи тезу про спільність «сродної» праці та сталого розвитку суспільства. Тим більш, нам відомо, що стійкість та адаптивність у цьому контексті також будуть сформовані через розкриття здібностей, інтересів та значущості особистості.

У байці III «Старий і молодий жайворонок» говориться про пораду старого жайворонка молодому, коли останній поскаржився на орла. На цю скаргу старих зауважив, що не всіх орлів треба боятися, а тільки тих, хто безшумно літає та сідає. Для більшої переконаності старий жайворонок вдається до прислів'я: «Не те Орел, що літає; / А те, що легко сідає» (Ушкалов, 2009: 75–76). І в «Силі» Г. Сковорода ніби закріплює сказане: «Добрий намір і кінець – всякій справі є вінець» (Ушка-

лов, 2009: 76). «Сродність» полягає в природності своєї суті по народженню. Якщо спиратися на алегоричну мову Г. Сковороди, то зрозуміло, що орли по праву народження повинні вміти безшумно сідати. Якщо орли будуть сідати шумно, то нічого вони не вполюють, і боятися їх не варто. А орел жайворонку не загроза, і співіснування будуються на взаєминах та довірі.

Байка VII «Орел і Сорока» описує діалог між двома персонажами. Сорока запитує Орла про його спосіб літати («то вгору, то вниз») і зауважує, що вона б ніколи так не робила. Натомість Орел наголошує, що і він «так само чинив би, якби Сорокою був» (Ушкалов, 2009: 78). Кожен народжений для певних дій: Орел, щоб високо літати й при цьому насолоджуватися вільним польотом, а Сорока – бути близько до землі, не відлітаючи далеко від селища. І в цьому полягає їхня «сродна» праця.

Наведені байки дозволяють побачити прояв сродності через власну природну приналежність, сприяючи особистісному розвитку, реалізації творчого потенціалу та формуванню відчуття сенсу й значущості власної діяльності. Це може підвищити якість життя й особисте морально-матеріальне задоволення, що є важливими складниками сталого розвитку в контексті соціальної та економічної стабільності.

Наступна байка VI «Коліщата дзигарські» розповідає нам про розмову двох коліщат, що гойдаються у різні боки. Навіть рухаючись у протилежних напрямках, стверджує автор, можна допомагати одне одному, і це залежить від призначення (Ушкалов, 2009: 77). У байці VIII «Голова і Тулуб» говориться про взаємодопомогу двом головним героям. Голова від Тулуба «життєві соки» бере, а Тулуб користується очима та порадами, що дає Голова (Ушкалов, 2009: 78). Кожен займається своєю справою, що приносить задоволення, тобто в кожного своє призначення, а це є «сродною» працею.

Таким чином, наведені байки VI «Коліщата дзигарські» та VIII «Голова і Тулуб» дають розуміння власного призначення, що проявляється в процесі сталого розвитку через соціальну справедливість. Тобто людина, надаючи допомогу іншій, отримує задоволення від своїх дій, своєї праці, щастя, від взаємного спілкування; підвищує власний життєвий тонус, що знов-таки зменшує соціально-психологічну напругу, конфліктні ситуації, схильність до стресу чи професійного вигорання.

Інша байка X «Дві Курки» також дозволяє тлумачити образ «сродної» праці. Байка розповідає про діалог двох курей: світської та дикої. Світ-

ська дивується з того, що дика Курка живе в лісі, добре літає, а вона може тільки «перелетіти ... до ... повітки». На це отримує відповідь, що подається нам у «Силі»: «Багато хто, коли що сам зробити не здатний, і іншим в тому вірити не може». Також Г. Сковорода розрізняє поняття «знання» та «наука»: «Наука і звичка одно: вона не в знанні живе, а в діянні. Знання без діла – мука є, а діло без природи теж. Ось чим різняться знання і наука» (Ушкалов, 2009: 80). Кожна «природженість» повинна підкріплюватися практикою. Без цього можна втратити те, до чого народжені. Якщо висловлюватися езоповою мовою за байкою, то удосконалювати літання й розгрібання, це складає «сродну» працю.

Байка XII «Брусок і Ніж» висвітлює розмову між двома персонажами. Ніж висловлює образу, що Брусок не хоче бути ножем, на що чує відповідь: «...ставши ножем, ніколи стільки один не переріжу, які всі ті ножі й мечі, що за все життя своє перегострю». Брусок повинен гострити ножі й мечі, залишаючись тупим. У цьому його призначення, тобто «сродна» праця. Дослідники говорять, що цей сюжет може бути запозичений із творів Горація (Ушкалов, 2009: 81, 187).

У байці XIII «Орел і Черепаха» Черепаха розповідає «своїй братії» про прабабу, яка хотіла навчитися літати. Слухаючи цю розповідь, Орел зауважив, що загинула «премудра» прабаба не через те, що намагалася літати, а «що взялась до цього не по природі» (Ушкалов, 2009: 81–82). Як бачимо, черепахи літати не можуть. Якщо хтось і захоче цього навчитися, то може трапитися халепа, про що наголошує в байці Г. Сковорода, вкладаючи цю думку в уста Орла. Хочеться наголосити, що ця байка Г. Сковорода перегукується з однойменною байкою Езопа.

Якщо відступити від алегоричності викладання в байках «Дві Курки», «Брусок і Ніж» та «Орел і Черепаха», то можна припустити, що мова йде про економічну ефективність та особистісний розвиток людини, про стійкість та адаптивність людини до певної професійної діяльності, бо людина, яка займається діяльністю, що відповідає її інтересам і здібностям, є більш продуктивною й креативною. Зокрема віра у власні сили, позитивне ставлення до праці або віра у професіоналізм своєї команди призведе до інноваційних рішень і підвищення ефективності в різних професійних сферах.

Інша байка XVIII має назву «Собака і Коняка». У ній Г. Сковорода розповідає про суперечку між Собакою та Конякою. Звертає на себе увагу той факт, що головні герої носять імена римських богів – Меркурій і Діана. Схоже, поет обрав ці імена не

випадково, адже саме так можна підкреслити вади головних героїв: упевненість, тупість, хитрість та ін. Коняка хвалилася перед Собакою своєю навченістю та обурювалася, що Собака постійно з неї сміється, коли вона «при гостях носить поноску». На таке звинувачення Собака відповів: «... мене навчив єдиний наш Отець небесний, давши мені до цього природженість, а природженість – охоту, охота – звання і звичку» (Ушкалов, 2009: 85). Собака завжди гавкає, не розбираючи причини. Так само, як і кінь завжди ходить в упряжці. І знову Г. Сковорода підкреслює ту роботу, що повинен робити кожен для чого вродився.

Остання найвідоміша байка, що описує «сродну» працю, це XXVII «Бджола і Шершень». У ній Г. Сковорода розповідає про діалог Бджоли й Шершня, у якому останній звинувачує та ображає Бджолу за те, що вона збирає мед, але сама майже не їсть його. На це отримав відповідь, що робота приносить задоволення, якщо маєш до цього хист. У «Силі» філософ наводить порівняння з хортом, мисливцем, котом, для яких заняття улюбленою справою набагато приємніше, ніж нагорода. «Спитайте вашого хорта: коли він веселіший? – Тоді, відповідь вам, – коли полюю зайця» (Ушкалов, 2009: 93–94). Як бачимо, Бджолі приносить задоволення збирати мед, а не їсти. Натомість Шершень паразитує, забираючи мед у бджіл.

Висновки. Проаналізувавши байки Г. Сковорода, де висвітлено ідею «сродної» праці, ми побачили, що кожна з байок має головну думку, яка розкриває «сродність» через роботу, що приносить задоволення. Якщо хтось займається не улюбленою роботою або нав'язаною, то вона йде на шкоду як тому, хто її виконує, так і оточенню. Також, якщо хтось займається не природною (даною йому, «сродною») справою, то користі також не буде, ані дійовій особі, ані оточенню.

Ідея «сродної» праці займає важливе місце в філософії Г. Сковорода. Саме їй він присвятив третину байок, що зібрані в збірку «Байки Харківські». Для опису цього питання байкар звертався до різноманітних засобів для доказу, що кожна людина народжена для якоїсь певної діяльності, і головне її завдання – це знайти свою нішу задля задоволення потреб. Можна припуститися думки, що Г. Сковорода міг й не окреслювати певні байки чи інші твори саме спрямованістю до «сродної» праці. Аналізуючи творчий доробок філософа, можна припустити, що ця ідея проходить наскрізно як одна з філософії його ідеології буття, його творчості.

Сковородинівська ідея «сродної» праці («сродності») як «гармонії між людиною та сві-

том» (Ушкалов, 2019: 67) містить набір компонентів, серед яких можна виділити: – *щастя* (як процес поєднання внутрішньої гармонії та зовнішніх обставин) – робить людину щасливою, допомагає знайти своє призначення та реалізувати здібності; – *індивідуальність* (як процес прояву особливих рис, погляду на життя, самовираження, розвитку здібностей і талантів) формується під впливом внутрішніх якостей та характеристик особистості; – *природність* (як процес збереження зв'язку з природою, іншими людьми, відмови від масок (ролей), що не відповідають внутрішньому стану). Природністю кожний наділяється природою, по народженню; – *реалізація* (як процес постійного розвитку й вдосконалення, визнання своєї значущості й суспільної користі, шлях до себе) формує соціальну значущість та користь особистості для оточення.

У контексті розуміння «сродної» праці ці поняття тісно пов'язані між собою: щастя часто досягається через реалізацію себе, коли робиш те, що подобається і приносить задоволення, а індивідуальність є основою для самореалізації, бо дозволяє розкрити свої унікальні таланти й здібності. Природність допомагає знайти своє місце в світі, жити в гармонії з собою та оточенням, що є важливим компонентом щастя. Реалізація підсилює відчуття власної значущості, що сприяє підвищенню самооцінки і, як наслідок, щастя. Сталість як збалансований розвиток окремої осо-

бистості та суспільства всього світу в цілому, хоча і не в повній мірі, а частково, але дуже яскраво проявляється в тих самих основних компонентах сквородинівської ідеї «сродності».

Пам'ятаємо, що основа сталого розвитку – економічні, екологічні інтереси суспільства, підтримання балансу, рівноваги та покращення якості життя особистості (суспільства в цілому), не наносячи шкоди майбутнім поколінням та планеті (Бескорса, 2024: 55). Загальною концепцією сталого розвитку є встановлення балансу між задоволенням сучасних людських потреб та захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному здоровому довкіллі. Задоволення потреб особистості й суспільства також містить у собі певні компоненти. А задоволена людина буде відчувати себе щасливою, бо може проявляти свою індивідуальність, реалізовувати свої потреби й жити в природному балансі зі світом та оточенням.

Інтеграція концепту «сродної» праці в контекст сталого розвитку дійсно може принести значні переваги. На жаль, сучасне українське суспільство іноді демонструє певний перекош у суспільних відносинах, коли людина має природний нахил та здібності до однієї діяльності (праці), але намагається отримати соціальний статус та визнання зовсім в іншій сфері (галузі), не за своєю «сродністю», а через корисний нахил та матеріальні переваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бескорса В. М. De libertate через обмеження. *Філософія і література : матеріали XI Харківських міжнародних Сквородинівських читань* (24–25 вересня 2004 року). Х. : Прометей-Прес, 2004. С. 292–294.
2. Бескорса В. М. Багатоликий образ. *Філософська спадщина Г. С. Сквороди і сучасність : матеріали IX Харківських міжнародних Сквородинівських читань* (до 280-річчя Г. С. Сквороди), 27–28 грудня 2002 року. Х. : «Екограф», 2002. С. 6–7.
3. Бескорса В., Журавльова І. Сталий розвиток освіти в Україні в умовах воєнного стану. *Гуманітарний вимір російсько-української війни*: наук. праці та тези за матеріалами Міжнарод. наук.-практ. конф., 14–15 трав. 2024 р., Переяслав (Київ. обл.) : Університет Григорія Сквороди в Переяславі, 2024. С. 53–56. URL : https://drive.google.com/file/d/1O3zhi9OXkdL2Jgy4e9E6ZIKf_B7X18f/view (дата звернення 24.10.2024).
4. Білоус П. В. Історія української літератури XI–XVIII ст. : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 424 с.
5. Висоцька О. Освіта для сталого розвитку : науково-методичний посібник. Дніпропетровськ : Роял Принт, 2011. 200 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Vysotska_Olha/Osvita_dlia_staloho_rozvytku.pdf (дата звернення 20.10.2024).
6. Данилишин Б., Куценко В. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку. *Вісник Національної академії наук України*. 2010. № 1. С. 20–28. URL : https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:IOc6e7OQJdUJ:scholar.google.com/+site:irbis-nbuv.gov.ua+author:%D0%94%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%BD+author:%D0%91.&hl=uk&as_sdt=0,5 (дата звернення 23.10.2024).
7. Журавський В. С., Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. К. : Політехніка, 2003. 200 с.
8. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи : Монографія / За заг. ред. Ф. Г. Васька. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 560 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
9. Ісиченко І., архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.) : навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. Львів : Святогорець, 2011. 568 с.
10. Кіндратець О. М. Формування суспільства сталого розвитку: проблеми і перспективи. Наукова монографія. Запоріжжя : ЗДІА, 2003. 382 с.
11. Ландик В. І., Семенець С. В., Яхєєва Т. М. Концепція переходу України до сталого розвитку: проект. К. : Інститут сталого розвитку, 2004. 64 с.

12. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність : Науково-методичний збірник / за загальною редакцією С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpeva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf> (дата звернення 29.10.2024).
13. Підліснюк В., Рудик І., Кириленко В., Вишньська І., Маслюківська О. Сталий розвиток суспільства: роль освіти. Путівник. К. : Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. 88 с. URL : https://www.researchgate.net/publication/277047527_Stalij_rozvitok_suspilstva_rol_osviti (дата звернення 10.11.2024).
14. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 року. 70/1 Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. *ООН. Генеральна Асамблея* (21 жовтня 2015 р. Сімдесята сесія). URL : Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року | United Nations Development Programme (undp.org) (дата звернення 13.10.2024).
15. Сергієнко Т. Вплив сучасної освіти на сталий розвиток суспільства. *Освіта як чинник формування креативних компетентностей в умовах цифрового суспільства* : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції. 27-28 листопада 2019. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. № 78, 2019. С. 150–152. URL : <http://iscs-journal.npu.edu.ua/index.php/2072-1692/article/view/189242> (дата звернення 24.10.2024).
16. Сковорода від А до Я / Упоряд. Леонід Ушкалов. Львів : Вид-во Старого Лева, 2019. 72 с.
17. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / за редакцією проф. Леоніда Ушкалова. Харків-Едмонтон-Торонто : Майдан; Вид-во Канадського інституту Українських Студій, 2011. 1400 с. URL : <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/24040/file.pdf> (дата звернення 13.10.2024)
18. Сковорода Г. Вибрані твори в українських перекладах / Упоряд. текстів, передмова та примітки Л. В. Ушкалова. Харків : Вид-во «Ранок», 2009. 240 с.
19. Соболь В. З глибини віків : посібн. для вчителя з вивч. давньої укр. літ. в шк. Київ : «Зодіак-ЕКО», 2000. 139 с.
20. Турута О. В., Дубина Н. А. Погляди українських філософів на проблему реальності прав людини. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. № 1142. Серія «Теорія культури і філософія науки». Вип. 52. Харків : Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2014. С. 158–164.
21. Ушкалов Л. Філософія свободи Григорія Сковороди. Харків : «ФОЛІО», 2022. 20 с.
22. Циганенко В. Л. Лексема «щастя» у творах Г. С. Сковороди. *IX Міжнародна науково-практична конференція «Спадщина Г. С. Сковороди: минуле та сучасне» (до 295-річчя від дня народження Г. С. Сковороди)* : зб. матеріалів конференції (05-07 грудня 2017 року). Харків : ХНУРЕ, 2017. С. 174–176.

REFERENCES

1. Beskorsa V. M. (2004) De libertate через обмеження [De libertate through restrictions]. *Filosofia i literatura : materialy XI Kharkiv. mizhnar. Skovorodynivskykh chytan*, 24–25 верес. – Philosophy and literature. Kharkiv : Prometei-Pres, 292–294. [in Ukrainian].
2. Beskorsa V. M. (2002) Bahatolyky obraz [The Many-Faced Image]. *Filosofska spadshchyna H. S. Skovorody i suchasnist : materialy IKh Kharkiv. mizhnar. Skovorodynivskykh chytan*, 27–28 груд. – The Philosophical Heritage of G. S. Skovoroda and Modernity. Kharkiv : «Ecograf», 6–7. [in Ukrainian].
3. Beskorsa V., Zhuravlova I. (2024) Stalyi rozvytok osvity v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Sustainable development of education in Ukraine under martial law]. *Humanitarnyi vymir rosiisko-ukrainskoi viiny : nauk. pratsi ta tezy za materialamy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, 14–15 trav., Pereiaslav (Kyiv. obl.) – Humanitarian dimension of the Russian-Ukrainian war : scientific works and theses based on the materials of the International Scientific-Practical Conference, May 14–15, Pereiaslav (Kyiv region), 53–56. URL : https://drive.google.com/file/d/1O3zhiI9OXkdL2Jgy4e9E6ZIKf_B7X18f/view [in Ukrainian].
4. Bilous P. V. (2009) Istoriia ukrainskoi literatury XI–XVIII st. : navch. posibnyk. [History of Ukrainian Literature of the 11th–15th Centuries]. Kyiv : Academic Center «Academy». [in Ukrainian].
5. Vysotska O. (2011) Osvita dlia staloho rozvytku. [Education for sustainable development: scientific and methodological manual]. Dnipropetrovsk: Royal Print. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Vysotska_Olha/Osvita_dlia_staloh_o_rozvytku.pdf [in Ukrainian].
6. Danylyshyn B., Kutsenko V. (2010) Sotsialna bezpeka – pidgruntia staloho rozvytku. [Social security – the basis of sustainable development. Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine] *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*. URL : https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:IOc6e7OQJdUJ:scholar.google.com/+site:irbis-nbuv.gov.ua+author:%D0%94%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%BD+author:%D0%91.&hl=uk&as_sdt=0,5 [in Ukrainian].
7. Zhuravskiy V. S., Zghurovskiy M. Z. (2003) Bolonskiy protses: holovni pryntsypy vkhodzhennia v Yevropeyskiy prostir vyshchoi osvity [Bologna process: main principles of entry into the European higher education space]. Kyiv : Politekhnik. [in Ukrainian].
8. Vashchuka F. H. (Ed.) (2011) Intehratsiia v yevropeyskiy osvithniy prostir: zdobutky, problemy, perspektyvy : monohrafiia. [Integration into the European educational space: achievements, problems, prospects]. Uzhhorod : ZakDU. [in Ukrainian].
9. Isichenko I. (2011) Istoriia ukrainskoi literatury: epokha Baroko (XVII-XVIII st.) [History of Ukrainian literature: Baroque era (18th-19th centuries)] : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. Zakl. Lviv : Svyatogorets. [in Ukrainian].
10. Kindratets O. M. (2003) Formuvannia suspilstva staloho rozvytku: problemy i perspektyvy. [Formation of a sustainable development society: problems and prospects]. Zaporizhzhia : ZDIA. [in Ukrainian].

11. Landyk V. I., Semenets S. V., Yakhieieva T. M. (2005) Kontseptsiiia perekhodu Ukrainy do staloho rozvytku: proekt [Concept of Ukraine's transition to sustainable development: project]. Kyiv : In-t staloho rozvytku. [in Ukrainian].
12. Shkarlet S. M. (Ed.) (2022) Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proiektna diialnist : nauk.-metod. zb. [Education of Ukraine under martial law. Innovative and project activities]. Kyiv; Chernivtsi : «Bukrek». URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk.-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.proyektna.diyalnist.pdf> [in Ukrainian].
13. Pidlisniuk V., Rudyk I., Kyrylenko V., Vyshenska I., Masliukivska O. (2005) Stalyi rozvytok suspilstva: rol osvity. Putivnyk [Sustainable development of society: the role of education]. Kyiv : SPD «Kovalchuk». [in Ukrainian].
14. Peretvorennia nashoho svitu :Poriadok denniy u sferi staloho rozvytku do 2030 roku : Rezoliutsiia, pryiniata Heneralnoiu Asambleieiu 25 veresnia 2015 roku (2015) [Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015] OON Heneralna Asambleia : Simdesiata sesiia (21 zhovt. 2015 r.) – UN General Assembly: Seventieth Session (21 Oct. 2015). URL : <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennia-nashoho-svitu-poryadok-denniy-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku>. [in America].
15. Serhiienko T. (2019) Vplyv suchasnoi osvity na stalyi rozvytok suspilstva [The impact of modern education on the sustainable development of society]. Osvita yak chynnyk formuvannia kreatyvnykh kompetentnostei v umovakh tsyfrovoho suspilstva. Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii : materialy proceedings III Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 27–28 lystop. – Education as a factor in the formation of creative competencies in the conditions of a digital society. Humanitarian Bulletin of the Zaporizhzhia State Engineering Academy. 78, 150–152. [in Ukrainian].
16. Ushkalov L. (Ed.) (2019) Skovoroda vid A do Ya [Frying pan from A to Z]. Lviv : Old Lviv. [in Ukrainian].
17. Ushkalov L. (Ed.) (2011) Skovoroda H. Povna akademichna zbirka tvoriv [Complete academic collection of works]. Kharkiv; Edmonton; Toronto: Maidan; Canadian Inst. of Ukrainian Studies. URL : <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/24040/file.pdf> [in Ukrainian].
18. Skovoroda H. (2009) Vybrani tvory v ukrainskykh perekladakh [Selected works in Ukrainian translations]. Kharkiv : «Ranok». [in Ukrainian].
19. Sobol V. (2000) Z hlybyny vikiv : posibnyk dlia vchytelia z vyvchennia davnoi ukrainskoi literatury [From the depths of the ages: a guide for teachers on the study of ancient Ukrainian literature]. Kyiv : «Zodiak-EKO». [in Ukrainian].
20. Turuta O. V., Dubyna N. A. (2014) Pohliady ukrainskykh filosofiv na problemu realnosti prav liudyny [Views of Ukrainian philosophers on the problem of the reality of human rights]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Ser. : Teoriia kultury i filosofiia nauky – Bulletin of the Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Ser. : Theory of culture and philosophy of science. Kharkiv: Kharkiv. National University named after V. N. Karazin, Issue 52, 1142. 158–164. [in Ukrainian].
21. Ushkalov L. (2022) Filosofiia svobody Hryhoriia Skovorody [Philosophy of Freedom of Hryhoriy Skovoroda]. Kharkiv : «FOLIO». [in Ukrainian].
22. Tsyhanenko V. L. (2017) Leksema «shchastia» u tvorakh H. S. Skovorody [The lexeme «happiness» in the works of G. S. Skovoroda]. Spadshchyna H. S. Skovorody: mynule ta suchasne: zb. materialiv IKh Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 05-07 hrud. – he legacy of G. S. Skovoroda: past and present. Kharkiv : KhNURE, 174–176. [in Ukrainian].